

Joanna SZERSZUNOWICZ

Uniwersytet w Białymstoku

joannaszersz@gmail.com

Ivana VIDOVIĆ BOLT

Uniwersytet w Zagrzebiu

ividovic@ffzg.hr

KULTUROWE ZNACZENIE KOMPONENTU FRAZEOLOGIZMU A JEGO MIĘDZYJEZYKOWA EKWIWALENCJA

WSTĘP

We współczesnych badaniach frazeologicznych aspekt kulturowy jest stałym elementem analiz prowadzonych przy wykorzystaniu różnych metod badawczych (Piirainen 2008: 207; Vidović Bolt 2011: 20–21; Szerszunowicz 2011: 115–118). Przyjęcie perspektywy językowo-kulturowej pozwala na wyjaśnienie wielu zjawisk występujących wśród stałych połączeń wyrazowych. Należy podkreślić, że takie ujęcie jest niezmiernie ważne w badaniach kontrastywnych frazeologizmów, ponieważ w zasobie stałych połączeń wyrazowych, zwłaszcza idiomów i przysłów (Kodrić, Vidović Bolt 2009), doskonale widoczne są wpływy kulturowe.

Powszechnie przyjmuje się, że związki frazeologiczne to jednostki o znaczeniu asumarycznym, jednak niezaprzeczalnie mają one w swoim składzie komponenty o określonym znaczeniu i konotacjach (Burkhanov 1998: 107). Wśród składników omawianych połączeń znajdujemy wyrazy zdeterminowane kulturowo. Nasuwa się więc pytanie, czy taki status składnika frazeologizmu może mieć wpływ na jego międzyjęzykową ekwiwalencję.

Celem niniejszego artykułu będzie próba udzielenia przynajmniej częściowej odpowiedzi na to pytanie. Zostanie przeprowadzona analiza kontrastywna związków frazeologicznych, których komponenty na-

leżą do wybranej do badania grupy leksyki. Materiałem badawczym będą stałe połączenia wyrazowe zawierające zarówno komponenty apetywne, jak i onimiczne, wyekscerpowane z opracowań leksykograficznych, co pozwoli objąć analizą jednostki o ustalonej pozycji w języku. Przyjrzenie się ich składnikom silnie osadzonym w kulturze języka wyjściowego pozwoli na określenie ich wpływu na relację między frazeologizmem języka wyjściowego i języka docelowego.

LEKSYKA ZDETERMINOWANA KULTUROWO

Termin *leksyka zdeterminowana kulturowo* jest pojęciem szerokim, które można definiować w różny sposób. Przede wszystkim należy podkreślić, że wyrazy powstają i są używane na obszarze danego etnikum, tj. na terenie zajmowanym przez użytkowników pewnego języka, którzy funkcjonują w określonej kulturze (Anusiewicz 1994). Słowami posługują się więc ludzie dokonujący oglądu rzeczywistości z pewnej perspektywy językowo-kulturowej, co znajduje odzwierciedlenie między innymi w konceptualizacji rozmaitych zjawisk.

Analiza konceptualizacji jednego zjawiska w różnych kulturach może wykazać rozbieżności. Przykładowo, Jolanta Maćkiewicz (1988: 132), zwraca uwagę na różnice w konceptualizacjach zjawiska naturalnego, mianowicie mgły, w trzech językach: polskim, angielskim i hiszpańskim, podkreślając, że:

To co Polak nazwie jednym wyrazem mgła, dla Hiszpana dzielić się będzie na dwie, a dla Anglika na trzy klasy oznaczane odrębnymi słowami. Hiszpan nazywa mgłę w zależności od tego, czy jest to mgła pojawiająca się nad morzem (*bruma*) czy nad lądem (*niebla*). Anglik dzieli mgłę w zależności od jej gęstości na mgłę przeciętnie gęstą (*mist*), gęstszą niż przeciętnie (*fog*) i rzadszą niż przeciętna (*haze*).

W perspektywie kontrastywnej różnice występują również w konceptualizacji innych zjawisk przyrodniczych, na przykład wiatru w perspektywie chorwacko-polskiej. Interesujące jest bogactwo nazw wiatrów adriatyckich w języku chorwackim, co można wyjaśnić ich dużym znaczeniem dla codziennego życia ludzi mieszkających w tym kraju, związanych z morzem (na przykład wyjście w morze na połów ryb zależy przede wszystkim od prognozy pogody, a więc również od wiatru). Otóż z uwagi

na położenie geograficzne w Chorwacji występują różnorodne rodzaje wiatru, tzw. wiatry adriatyckie i lądowe.

Do grupy adriatyckich zaliczane są następujące wiatry: *bura* (wiatr, który wieje porywistymi podmuchami z lądu w kierunku morza, głównie z północnego wschodu), *jugo* (ciepły i wilgotny wiatr, wiejący na środkowym i południowym Adriatyku), *tramontana* (chłodny i suchy lokalny wiatr północy, szybko przechodzący w burę), *levanat* (zimną mroźny, a latem ciepły wiatr wschodni), *oštro* (silny wiatr wiejący z południa głównie na otwartym morzu), *lebić* albo *garbin* (południowo-zachodni wiatr przynoszący deszcz i ulewy), *lebićada* (wiatr o sile orkanu), *pulenat* (zimny wiatr zachodni), *maestral* (ciepły północno-zachodni wiatr wiejący w miesiącach ciepłych), *burin* (słabszy wiatr wiejący nocą z lądu w kierunku morza).

Wiatry wiejące na lądzie to *północno-zachodni* (wieje z kierunku, od którego został nazwany) i *fen* (ciepły i suchy wiatr w okolicy Ogulina). Przykłady te pokazują, że w świadomości użytkownika języka chorwackiego, a zwłaszcza mieszkańców południowych regionów Chorwacji bezpośrednio leżących nad morzem (lub na morzu), wiatr wiąże się z wieloma skojarzeniami i posiada różnorodne konotacje, co wymaga swego rodzaju doprecyzowania, o którym typie wiatru jest mowa¹.

Warto dodać, że niektóre nominacje nazywają desygnaty o szczególnej roli w danej kulturze. Przykładowo, w przypadku zwierząt ważne jest ekoznaczenie poszczególnych gatunków zwierząt na obszarze zajmowanym przez daną wspólnotę językową (Fernando 1996: 93), a w konsekwencji ich potencjał konotacyjny (Vidović Bolt 2007a; Pamies 2008: 143–156). Na przykład w kulturze polskiej i arabskiej różne jest ekoznaczenie wielbłąda, co znajduje odzwierciedlenie w obu językach. Jak podaje Tadeusz Milewski (2006: 171–172),

w klasycznym języku arabskim, którego podstawę stanowił dialekt koczujących pasterzy, występuje około tysiąca wyrazów odpowiadających naszemu *wielbłąd*, używanych w związku z pewnymi różnicami w wielkości, maści, rasie itd. tych zwierząt.

W języku polskim w znaczeniu ogólnym używa się słowa *wielbłąd*, znane są również terminy *dromader* i *baktrian*. W języku chorwackim używa się

¹ Różnice można wskazać także w konceptualizacjach przedstawicieli fauny. Analizę hiszpańskiej nazwy *lechuza* ('sowa') i jej obcojęzycznych odpowiedników przedstawia Antonio Pamies (2007: 375–404).

słowa *deva* oraz *dromedar* i *baktrijska deva*, ale jednostki te – podobnie jak ich polskie odpowiedniki – zalicza się do słownictwa specjalistycznego.

W perspektywie polsko-chorwackiej podobne różnice występują w nazwach ryb, które w kulturze chorwackiej mają większe znaczenie niż w polskiej. Z tego powodu w przypadkach nazw niektórych gatunków obserwujemy asymetrię kwantytatywną: dany gatunek ryby ma wiele nazw w jednym języku, w drugim zaś – nie. Przykładowo, polska nazwa *paszczak* (łac. *Zeus faber*) ma następujące odpowiedniki chorwackie: *kovač*, *riba sv. Petra* (dosł. ryba św. Piotra), *sampjero*, *šampjer*, *šanpjer* (od włoskiego *San Pietro*)². Podane nazwy motywowane są legendą, według której św. Piotr łowił ryby tego gatunku rękoma, a w miejscach, gdzie dotykał je palcami, zostały czarne plamy (por. Szerszunowicz 2007a).

Kolejną grupę jednostek, które można wymienić wśród uwarunkowanej kulturowo leksyki, są nazwy stopni pokrewieństwa. Jak pisze Tomasz Lisowski (2007: 401), „paradygmat kulturowy determinuje określoną, właściwą danemu językowi taksonomię świata”, a różnice te są często bardzo duże w przypadku kultur odległych, na przykład polskiej, osadzonej w tradycji śródziemnomorskiej, i koreańskiej, z natury konfucjańskiej. Jako przykład badacz omawia nazwy stopni pokrewieństwa, którym uwagę poświęca również Romuald Huszcza, pisząc o honoryfikatywności³. W języku chorwackim jest bardzo rozbudowany stopień pokrewieństwa: *punac* ‘teść dla męża’, *punica* ‘teściowa dla męża’, *svekar* ‘teść dla żony’, *svekrva* ‘teściowa dla męża’, *šogorica* ‘siostra żony’, ‘siostra męża’, ale jednocześnie – *svastika* ‘siostra żony’, *zaova* ‘siostra męża’, *jetrva* ‘żona brata męża’.

Kolejną kategorię należącą do słownictwa o znaczeniu kulturowym stanowią nazwy realiów (Taylor 1998: 103–106). Zalicza się do niej rozmaite jednostki leksykalne, które można podzielić na dwie podstawowe grupy. Pierwsza z nich to nazwy realiów materialnych, na przykład nazwy potraw, ubiorów, utensyliów, słownictwo dotyczące architektury itp., druga – realia społeczno-historyczne, czyli leksyka odnosząca się do sfery organizacji życia społecznego (np. nazwy instytucji lub produktu, np. *Vegeta*).

² Por. polski odpowiednik *piotrosz*.

³ Przykłady nazw wyrażających realcje rodzinne w języku koreańskim: *hyōngnim hyōng* ‘starszy brat (dla brata)’, *orabōnim oppa* ‘starszy brat (dla siostry)’, *nunim nuna* ‘starsza siostra (dla brata)’, *kyesshi namdongseng* ‘młodszy brat’, *shiabōnim shiabōji* ‘teść (dla żony)’, *shidmōnim shidmōni* ‘teściowa (dla żony)’, *changinōrūn changin* ‘teść (dla męża)’, *changmonim changmo* ‘teściowa (dla męża)’ (Huszcza 2006: 64).

Przykładowo, nazwy dawnych tajnych formacji milicyjnych w byłej Jugosławii takie jak *OZNA* (chorw. *Odjeljenje za zaštitu naroda* – Oddział Ochrony Narodu), *UDBA* (serb. *Uprava državne bezbednosti* – Urząd Bezpieczeństwa Państwowego) i *KOS* (chorw. *Kontraobavještajna služba* – Służba Kontrawywiadu) do dziś przetrwały w języku jako symbole szpiegowania. Rodzimym użytkownikom języka chorwackiego znane są skrzydlate słowa *OZNA sve dozna* (dosł. *OZNA wszystkiego się dowie*), ponadto warto dodać, że często używane są rzeczowniki *udbaš* i *kosovac* – nazwy określające osoby aktywne w służbach bezpieczeństwa.

Z kolei *Vegeta* to znany chorwacki produkt, używany również powszechnie w Polsce⁴. W języku chorwackim odnotowano związek frazeologiczny z komponentem *Vegeta – biti kao vegeta*⁵, który jest używany w dwóch znaczeniach: ‘być wszechstronnym’ oraz ‘wtrącać się do cudzego życia’.

Omawiając leksykę bezekwiwalentną, warto jeszcze wspomnieć o kulinariach, na przykład nazwach typowych dań chorwackich takich, jak na przykład *pašticada* (*pashticada* ‘pieczeń wołowa szpikowana marchewką i wędzoną słoniną, duszona w czerwonym winie’) oraz *štrukli* (*sztrukle* ‘danie z wałkowanego ciasta, wypełnionego świeżym krowim serem’).

Jako osobną kategorię wyodrębnia się koncepty kulturowe (Teliya, Bragina, Oparina, Sandomirskaya 2001: 58). Analiza języków europejskich pokazuje, że koncepty w dużym stopniu pokrywają się, jednak wiele z nich różni się znacznie w poszczególnych kulturach. Przykładowo, rosyjski koncept *pravda* jedynie częściowo pokrywa się z angielskim odpowiednikiem *truth* (Teliya, Bragina, Oparina, Sandomirskaya 2001: 59), z kolei polskie pojęcie *nostalgia* jedynie w pewnym stopniu odpowiada angielskiemu ekwiwalentowi *nostalgia* (por. Krzyżanowska 2005).

Należy podkreślić, że ważną kategorię stanowią nazwy własne, które – często z powodu uwarunkowań historycznych – mają wyraziste konotacje. Stanisław Gajda posługuje się terminem *narodowokulturowy komponent znaczenia* – wiąże się on z funkcją kumulatywną języka, tj. ze „zdolnością jednostek językowych do przechowywania wiedzy językowej” (Gajda 2004: 21). Przykładowo, w kulturze polskiej do omawianych oni-mów należy antroponim *Reytan*, toponimy *Targowica*, *Oświęcim*.

⁴ Fabryka Podrawka produkuje *Vegetę* w Kostrzynie.

⁵ Więcej na ten temat zob. Vidović Bolt (2009).

W kulturze chorwackiej natomiast duże znaczenie kulturowe mają następujące nazwy własne: *Borna*, *Domagoj*, *Krešimir*, *Tomislav*, *Zvonimir* (imiona chorwackich królów), *Duje* (częste imię mieszkańca Splitu; św. Duje jest patronem miasta), *Vlaho* (częste imię mieszkańca Dubrownika; św. Vlaho to patron Dubrownika) oraz nazwy miejscowe: *Jasenovac* (obóz koncentracyjny podczas II wojny światowej), *Bleiburg* (miejsce strasznej rzezi Chorwatów pod koniec II wojny światowej; miasto w Austrii), *Goli otok* (surowe więzienie po II wojny światowej), *Hlebine* (miasto znane dzięki utworzeniu malarskiej szkoły chorwackiej *naiwy*, czyli sztuki naiwnej, w pobliżu Koprivnicy), *Dubrovnik* jako perła Adriatyku, *Vukovar* (symbol miasta zniszczonego podczas wojny w Chorwacji w latach 90-ych XX wieku).

Wymienione grupy jednostek stanowią jedynie przykłady wyrazów, które mają znaczenie kulturowe. Warto podkreślić, że nazwy te są komponentami licznych związków frazeologicznych występujących w językach naturalnych. W wielu przypadkach te elementy są składnikami jądrowymi związków frazeologicznych, są to bowiem wyrazy o bogatym potencjale konotacyjnym (Pamies 2011, Vidović Bolt 2011; Szerszunowicz 2011b). Niektóre z tych wyrazów należą do leksyki bezekwiwalentnej, inne zaś to słowa, które mają odpowiedniki leksykalne o innych konotacjach. Status komponentów jądrowych może więc być zupełnie różny nawet w przypadku występowania pozornie identycznych słów w dwóch językach.

MIĘDZYJĘZYKOWA EKWIWALENCJA STAŁYCH POŁĄCZEŃ WYRAZOWYCH

Ekwiwalencja jest kluczowym pojęciem używanym w badaniach kontrastywnych. Ma ono złożony charakter i jest rozmaicie definiowane przez różnych literaturoznawców i językoznawców. Jak podaje *Mała encyklopedia przekładoznawstwa*, „to pojęcie wieloznaczne i dyskusyjne”, rozumiane wielorako, ujmowane w sposób wąski, jako równoważność semantyczna zachodząca między oryginałem i przekładem, lub szeroki, tj. jako właściwość translatu (MEP: 68). Istnieje wiele rodzajów ekwiwalencji, które wyróżnia się przyjmując rozmaite kryteria.

W niniejszym artykule przyjmuje się podział na ekwiwalencję przekładową i systemową za Dmitrijem Dobrovol'skim (2011), który omawia

te dwa rodzaje ekwiwalencji na przykładzie relacji zachodzących między związkami frazeologicznymi w języku wyjściowym i języku docelowym⁶.

Drugi z omawianych rodzajów ekwiwalencji zachodzi między związkiem frazeologicznym języka wyjściowego a jego odpowiednikiem obcojęzycznym na poziomie systemu, a więc ma duże znaczenie dla leksykografii (por. Vidović Bolt 2007b; 2014). W ogólnie przyjętym ujęciu wyróżnia się cztery podstawowe rodzaje ekwiwalentów.

Pierwszy z nich to ekwiwalenty absolutne, które cechuje tożsamość formalno-leksykalna. Mają one identyczną postać, takie samo znaczenie i nacechowanie stylistyczne, np. pol. *kropla w morzu*, chorw. *kap u moru*; pol. *kukulcze jajo*, chorw. *kukavičje jaje*; pol. *stracić/tracić grunt pod nogami*, chorw. *izgubiti/gubiti tlo pod nogama*; pol. *zapłacić/płacić głową za coś*, chorw. *platiti glavom za što*, pol. *królik doświadczalny*, chorw. *pokusni kunić*.

Do grupy tej należy wiele internacjonalizmów frazeologicznych, wśród których ważne miejsce zajmują jednostki o proveniencji biblijnej i antycznej (Oleśkiewicz 2007) jak na przykład pol. *święta krowa*, chorw. *sveta krava*; pol. *osioł Buridana*, chorw. *Buridanov magarac*. W wielu językach europejskich znajdujemy pełne odpowiedniki związku *pięta Achillesa/achillesowa* (ang. *Achilles' heel*, fr. *tallon d'Achille*, hiszp. *talón de Aquiles*, wł. *tallone d'Achille*, chorw. *Ahилоva peta*) oraz *miecz Damoclesa* (chorw. *Damoklov mač*, ang. *Damokles sword*; niem. *Damoclesschwert*⁷, wł. *la spada di Damocle*). Inne jednostki o pełnych ekwiwalentach to między innymi: pol. *Chrystusowe lata*, chorw. *Isusove godine*; pol. *wilk syty i owca cała*, chorw. *vuk sit i ovca cijela*; pol. *umywać ręce od czegoś*; chorw. *oprati/prati ruke*, ang. *wash one's hands of sth*; niem. *Hände waschen*; wł. *lavarsi le mani*.

Jednak warto podkreślić, że według tradycji zagrzebskiej szkoły frazeologicznej pełne ekwiwalenty frazeologiczne to tylko te które mają taki sam skład leksykalny i budowę formalną, identyczne znaczenie i metaforykę, a także przynależą do jednakowego stylu językowego (Fink-Arsovski 1994: 144), z czego wynika, że poddane przykłady nie przynależą do omawianej grupy ponieważ w polskim frazeologizmie są dwa rzeczowniki, a w chorwackim przymiotnik z rzeczownikiem (pol. *pięta Achillesa/achillesowa*, chorw. *Ahилоva peta*; pol. *puszka Pandory*, chorw. *Pandorina kutija*; pol. *miecz Damoclesa*, chorw. *Damoklov mač*; pol. *nić (kłębek)*

⁶ Ekwiwalent przekładowy to obcojęzyczny odpowiednik stałego połączenia wyrazowego języka wyjściowego użyty w translacji.

⁷ W języku niemieckim jest to rzeczownik złożony o wysokim stopniu ekwiwalencji w warstwie obrazowej przy braku korespondencji w planie formalnym.

Ariadny, chorw. *Ariadnina nit.*). Ten sam „problem” pojawia się w przypadku jednostek, w których składniki należą do tożsamej części mowy, ale różnią się porządkiem komponentów (por. *trojański koń*, chorw. *konj trojański*). Poddane przykłady uważają się za ekwiwalenty absolutne nawet w chorwackim środowisku naukowym, ponieważ różnica jest wynikiem samego systemu językowego, tzn. porządku słów (Vidović Bolt 2011) tak samo jak w przypadkach: pol. *skóra i kości*, chorw. *kost i koža* (dosł. kość i skóra); *od stóp do głów*, chorw. *od glave do pete*; pol. *mieć ręce i nogi*, chorw. *imati glavu i rep.*

Precyzyjniej powinno się je nazywać odpowiednikami quasi-absolutnymi, ponieważ można wykluczyć istnienie par w pełni identycznych związków w dwóch różnych językach. Jest bardzo prawdopodobne, że wnikliwa analiza, obejmująca wiele aspektów, wykaże różnice, np. w sferze konotacji, zabarwieniu stylistycznym lub częstości użycia. Przykładowo polski frazeologizm *krokodyle/krokodylowe łzy* o znaczeniu ‘fałszywy, udawany żal, nieszczery płacz’ kwalifikowany jest jako książkowy (WSFJP: 371), z kolei jego angielski odpowiednik *crocodile tears* nie ma takiego nacechowania.

Nie mają go również frazeologizmy chorwackie: wyrażenie *krokodilske suze* (ros. *крокодиловы слёзы*, niem. *Krokodilstränen*), mające znaczenie ‘nieszczere (fałszywe) współczucie’, oraz zwrot *liti (roniti) krokodilske suze* (ros. *лечь крокодиловы слёзы*, niem. *Krokodilstränen weinen/vergießen* ‘udawać wzruszenie i współczucie; lać fałszywe łzy’) (Barčot 2014: 195). Przykłady z materiału ankietowego pokazują, że coraz częściej używa się omawianych frazeologizmów w opisie osób (przeważnie dzieci) płaczących bardzo mocno, a przez nikogo niepokieszanych. Te frazeologizmy nie są jeszcze odnotowane w chorwackich słownikach frazeologicznych.

To nowe – i co warto zaznaczyć – rozpowszechnione znaczenie można wyjaśnić faktem, że analizowany frazeologizm jest najbardziej znany dzięki piosence o małym Juju zatytułowanej *Avantura maloga Juju*. Z tego powodu nie można więc mówić o motywacji książkowej (mimo tego, że istnieje ilustrowana książeczka dla dzieci z tą piosenką), co potwierdzają wyniki badań przeprowadzonych przez Branki Barčot. Barčot (2014) podkreśla, że źródłem zmiany znaczenia jest właśnie fakt, że w piosence łzy leją rodzice małego Juju. Mama Kukunka i tato Taranta płaczą, ponieważ podczas spaceru z Juju nad Nilem straszny krokodyl, który wskoczył z rzeki, złapał ich dziecko. Należy jednak zaznaczyć, że zachowanie kro-

kodyla stanowi przyczynę płaczu, nie istnieje natomiast wiersz, w którym wspomniane są krokodylowe łzy.

Drugą grupę tworzą **ekwiwalenty częściowe**, czyli te odpowiedniki, które wykazują drobne różnice w porównaniu do jednostek języka wyjściowego. Skład leksykalny i forma związku są podobne, obrazowanie – tożsame (Dobrovol'skij 2011: 8). Relacja ekwiwalencji częściowej zachodzi między polską jednostką *wstać lewą nogą* i angielskim związkiem *to get off bed on the wrong foot* (por. wariant *to get out of the bed on the wrong side*). W języku chorwackim, w odniesieniu do polskiego, istnieje również ekwiwalent częściowy – *ustati na lijevu nogu* (dosł. wstać na lewą nogę). Inne przykłady omawianych odpowiedników to: pol. *żyć jak pies z kotem*, chorw. *živjeti kao pas i mačka* (dosł. żyć jak pies i kot); *zabawa w kotka i myszkę*, chorw. *igra mačke i miša* (dosł. zabawa kota i mysz); pol. *w biały dzień*, chorw. *u po bijela dana* (dosł. w połowie białego dnia); pol. *miłość do grobowej deski*, chorw. *ljubav do groba* (dosł. miłość do grobu).

Inaczej jest w przypadku **ekwiwalentów paralelnych**, które przekazują dane znaczenie za pomocą innych frazeologizmów wykazujących różnice w strukturze i składzie leksykalnym (Szerszunowicz 2004: 215). Mogą one realizować jeden schemat, na przykład ZNAĆ SIĘ NA + NAZWA WYSZUKANEGO PRODUKTU / SKOMPLIKOWANEJ UMIEJĘTNOŚCI + NAZWA ZWIERZĘCIA: pol. *znać się jak kura na pieprzu*, ros. *как свинья в апельсинах разбираться*, wł. *intendersene quanto un bove di musica* (warianty: *intendersene quanto una vacca di lunario*, *intendersene quanto una capra d'algebra*). Warto przypomnieć, że w języku chorwackim omawiany schemat realizowany jest w postaci RAZUMJETI SE + SPÓJNIK PORÓWNAWCZY + ZOONYM + PRZYSŁÓWEK + NAZWA PRODUKTU / NAZWA WAGI. Według tego schematu utworzono następujące frazeologizmy: *razumjeti se u što kao koza u peršin* (*peršun*), *razumjeti se u što kao magarac u kantar*, *razumjeti se u što kao magare u kantar*⁸. Znaczenie tych frazeologizmów ('nie orientować się, nie wiedzieć, jak wykonać określoną pracę') jest antonimiczne w stosunku do zawartego w nim czasownika.

Warto nadmienić, że niektóre frazeologizmy wykazują różnice w składzie leksykalnym: pol. *dostać arbuza*, chorw. *dobiti košaricu* (dosł. dostać koszyk); pol. *dać/dawać nogę*, chorw. *dati petama vjetra*; pol. *zadzierać nosa*, chorw. *dignuti/dizati nos*.

⁸ Dosł. *znać się na czymś jak koza na pietruszce, znać się na czymś jak osioł na wadze*. *Kantar* to waga, tj. ręczne urządzenie do pomiaru ciężaru bez odważników i szal (Anić 2004: 548).

Należy jednak podkreślić, że w wielu przypadkach jednostki należące do omawianej grupy stanowią realizację rozmaitych metafor, a więc często mają one zupełnie różne obrazowanie. Zjawisko to ilustruje następujące zestawienie frazeologizmów o znaczeniu ‘utrzymywać się z trudnością’: pol. *ledwie wiązać koniec z końcem*, ang. *to keep the wolf from the door*, wł. *sbarcare il lunario*⁹.

Warto również odnotować w tej grupie obecność związków mających w swoim składzie komponenty kulturowe. Niektóre z nich – w odczuciu rodzimych użytkowników języka – nie mają wyraźnego związku z kulturą, ponieważ dany frazeologizm uległ leksykalizacji. Tak jest w przypadku polskiej jednostki *wyjść jak Zabłocki na mydle* i jej chorwackiego odpowiednika *provesti se (proći) kao Janko na Kosovu*. Polski zwrot motywowany był legendą o szlachcicu Zabłockim, który spławiał towary Wisłą do Gdańska. Ukrył on skrzynie z kosztownym mydłem pod dnem szkiuty, a gdy przybył okazało się, że schowany towar wymydlili się zupełnie. Z kolei chorwacki frazeologizm zawierający komponent antroponimiczny *Janko* nawiązuje do wyniku walki węgierskiego dowódcy Janosa Hunyadia (1387–1456). Jego wojsko zostało pokonane przez Turków w walce na Kosowie, która trwała od 7 do 10 października 1448 r. Oba frazeologizmy mają znaczenie ‘wyjść na czymś niekorzystnie, stracić na czymś, źle skończyć’.

Warto dodać, że w perspektywie kontrastywnej może dojść do substytucji komponentu kulturowego składnikiem osadzonym w kulturze docelowej, na przykład frazeologizm *izvoditi krive Drine* (dosł. robić krzywe Driny) w znaczeniu ‘zachowywać się niepoważnie, mówić, robić głupoty’ ma ekwiwalent w postaci polskiego frazeologizmu *zawracać kijem Wisłę*. Komponent kulturowy zastępuje czasem element pozbawiony odwołań do kultury, tak jak ma to miejsce w przypadku idiomu *i (pa) mirna Bosna* (dosł. i spokojna Bosna), który na polski można przetłumaczyć *i spokojna głowa*. Komponent kulturowy może również ulec redukcji: *tri gracije od (iz) Kroacije* (dosł. trzy hrabiny z Kroacji), pol. *trzy gracje*; chorw. *životeti kao beg u Hercegovini* (dosł. żyć jak król w Hercegowinie), *żyć jak młody bóg*.

Ostatnią grupę stanowią **ekwiwalenty zerowe**, czyli odpowiedniki niefrazeologiczne. Mogą one mieć postać wyrazu lub luźnego połączenia

⁹ W języku chorwackim występuje bliższy ekwiwalent, mianowicie, *jedva spajati kraj s krajem*.

jednostek leksykalnych. W perspektywie kontrastywnej można wyróżnić dwa rodzaje jednostek bezekwiwalentnych (por. Dagut 1981). Pierwszy z nich stanowią związki, których znaczenia nie są wyrażane frazeologicznie w języku docelowym, ale są znane użytkownikom języka. Polska jednostka *kobieta w wieku balzakowskim* nie ma frazeologicznego odpowiednika na przykład w języku angielskim ani w języku chorwackim. W języku chorwackim znany jest frazeologizm *stara koka*, będący pierwszym członem powiedzenia *stara koka, dobra juha* (dosł. stara kura, dobra zupa). Jest to jednostka o konotacji wulgarnej, za pomocą której opisuje się seksualnie doświadczoną kobietę (Vidović Bolt 2011, Koncewicz-Dziuch 2014).

Drugi rodzaj luk frazeologicznych stanowią stałe połączenia wyrazowe o znaczeniach zdeterminowanych kulturowo, które nie tylko są przekazywane przez idiomy innego języka, ale wręcz nie funkcjonują w świadomości użytkowników języka docelowego. Przykładowo, w zestawieniu języka polskiego z innym, na przykład angielskim, do jednostek takich zaliczymy między innymi następujące połączenia wyrazowe: *Matka Polka*, *moherowe berety*, *Polak potrafi*. W języku chorwackim do omawianej grupy związków należy wyrażenie *bosanski lonac*, 'danie orientalne, składające się z kilku rodzajów mięsa (bez wieprzowiny), gotowane z dużą ilością warzyw w garnku glinianym lub ziemianym', które ma znaczenie przenośne 'specyficzne okoliczności polityczne w Bośni'.

ANALIZA STAŁYCH POŁĄCZEŃ WYRAZOWYCH Z WYBRANYMI KOMPONENTAMI ZDETERMINOWANYMI KULTUROWO

Asumaryczność znaczenia związków frazeologicznych jest jedną z często podkreślanych cech stałych połączeń wyrazowych¹⁰. Niezaprze-

¹⁰ Andrzej Maria Lewicki wymienia następujące cechy związku frazeologicznego:

- 1) nieciągłość kształtu jednostki występującej w realizacji tekstu;
- 2) właściwy każdemu frazeologizmowi zakres zmienności składu morfemowego lub składu leksemowego w realizacjach tekstowych;
- 3) wchodzenie w relację kształtowej tożsamości komponentów związku frazeologicznego z wyrazami będącymi samodzielnymi jednostkami tekstowymi;
- 4) brak symetrii między planem treści między planem treści a planem wyrażania nie dający się opisać za pomocą reguł kategoryalnych;

przynależność większości związków do systemu tzw. wtórnej nominacji, tzn. uzależnienie ich użycia nie tylko od celów przekazu informacji w określonym kodzie, ale też od innych celów pragmatycznych" (Lewicki 1987: 6).

czalnie frazeologizmy składają się z wyrazów, które są nośnikami sensów znanych użytkownikowi języka. Jak już wspomniano, wśród składników omawianych jednostek wielowyrazowych występują wyrazy o znaczeniu kulturowym.

Zjawisko ekwiwalencji międzyjęzykowej zostanie omówione na przykładzie analizy wybranych jednostek, które zawierają komponenty apełatywne i onomastyczne o silnym osadzeniu kulturowym.

MIĘDZYJĘZYKOWA EKWIWALENCJA ZWIĄZKU FRAZEOLOGICZNEGO Z KOMPONENTEM APELATYWNYM ZDETERMINOWANYM KULTUROWO

Wśród jednostek leksykalnych będących nośnikami specyfiki kulturowej ważne miejsce zajmują nazwy potraw (Taylor 1998: 102; Pinnavaia 2010: 71–76). We frazeologii polskiej komponentem dwóch stałych połączeń jest nazwa *bigos*. *Uniwersalny słownik języka polskiego* zawiera następującą definicję wyrazu *bigos* (USJP, 1: 260): ‘potrawa przyrządzana z kapusty, zwykle kwaszonej, różnych gatunków mięsa i kiełbasy, grzybów suszonych z dodatkiem przypraw’. W części słownikowej poświęconej słownictwu kulinarnemu opracowania Małgorzaty Witaszek-Samborskiej (2005: 199–200) znajdujemy bardziej szczegółowy opis: ‘potrawa z kiszzonej i/lub słodkiej kapusty, duszonej z różnymi gatunkami mięsa, kiełbas, grzybów, z suszonymi śliwkami i przyprawami, czasem podlewana czerwonym wytrawnym winem’¹¹.

Cytowane opracowania nie podają informacji dotyczącej jej narodowego charakteru. Warto nadmienić, że John Ayto w słowniku nazw potraw zatytułowanym *An A-Z of Food & Drink* (F & D: 28) podaje następujące objaśnienie: „Bigos is the Polish national dish. It is a stew made from alternate layers of sauerkraut and meat” [Bigos jest polską narodową potrawą. Jest to danie z naprzemiennych warstw kwaszonej kapusty i mięsa¹²]. Autor opracowania wskazuje więc wyraźnie na polski charakter tej potrawy.

Ta jej cecha odnotowana jest nawet w niektórych słownikach dwujęzycznych. Ujęto ją w artykułach hasłowych w trzech słownikach, mianowicie w *Słowniku polsko-szwedzkim* (PSPS_{Sz}), w opracowaniu *Polsko-český slovník*. (PČS) oraz w *Polsko-chorwackim słowniku* (PHR).

¹¹ Inne znaczenia nazwy *bigos* odnotowane w cytowanym opracowaniu to: ‘siekanka, potrawa z siekanego mięsa’, ‘potrawa z ryby’ (Witaszek-Samborska 2005: 200).

¹² Wszystkie tłumaczenia fragmentów obcojęzycznych pochodzą od autorek.

Można założyć, że z powodu kulturowego charakteru nazwa *bigos* nie będzie miała ekwiwalentu wyrazowego przynajmniej w niektórych językach. Potencjalnie lakunarny charakter wyrazu *bigos* sprawia, że warto przeanalizować techniki wykorzystane w opisie leksykograficznym omawianej jednostki leksykalnej.

TABELA 1. Wykorzystanie technik leksykograficznych w dwujęzycznym opisie nazwy *bigos*

Wybór techniki leksykograficznej zastosowany w opisie nazwy <i>bigos</i>	Opracowanie leksykograficzne, w którym ją wykorzystano
Odpowiednik wyrazowy	WSNP, WSPF
Odpowiednik opisowy	SPP, WSPA, WSPH,
Odpowiednik opisowy i nazwa podobnej potrawy	—
Nazwa i objaśnienie	WSPR, SPS
Wyraz polski jako cytat i objaśnienie z dodaną informacją o narodowym charakterze potrawy	PČS, SPSz, PHR

Jak widać z powyższego zestawienia najczęściej stosowaną techniką było podanie odpowiednika opisowego, czyli objaśnienie, jaka jest to potrawa, podanie informacji o składnikach i sposobie jej przyrządzania.

W zasobie poświadczonych leksykograficznie stałych połączeń wyrazowych języka polskiego występują dwa frazeologizmy z komponentem *bigos*. Oba związki podaje *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* (WSFJP: 70), definiując w następujący sposób: *narobić bigosu* 'być przyczyną kłopotów, zamieszania', *mieć bigos w głowie* rzad. odczuwać chaos, mętlik; pogard. mieć nieuporządkowaną wiedzę, wrywkowe wiadomości, nieprzemyślane poglądy.

Analiza zestawienia zamieszczonego na następnej stronie pokazuje, że polski związek *nawarzyć bigosu* ma ekwiwalenty frazeologiczne w zdecydowanej większości analizowanych języków. Należą one do odpowiedników paralelnych, przy czym wykazują różny stopień podobieństwa. Rosyjskie i słowackie połączenia wyrazowe również odwołują się do czynności gotowania, przy czym przygotowywanym produktem jest kasza (por. Teliya, Bragina, Oparina, Sandomirskaya 2001: 60). W niektórych

TABELA 2. Obcojęzyczne odpowiedniki frazeologizmu *narobić bigosu*

Język	Źródło leksykograficzne	Odpowiednik
Angielski	WSPA: 55	to mess things up to make a mess of things
Chorwacki	PHR: 61	zamijesiti (zanutiti) kašu, načiniti kašu (poparu) <i>od koga, od čega</i> , skuhati/kuhati (zakuhati, zanutiti i sl.) kašu (poparu) <i>komu</i> ; zapetljati, zabrljati, napraviti zbrku (probleme) <i>komu/sebi</i>
Czeski	PČS, 1: 86	nadělat zmatek
Francuski	WSPF: 130	causer/attirer des ennuis faire du gâchis brouiller les cartes
Hiszpański	WSPH: 110	formar un embrollo armar un lío revolvero todo armar barullo
Niemiecki	USWP: 77	ein Durcheinander verursachen ein Chaos einrichten
Portugalski	SPP: 213	(s) causar desdita criar complicações
Rosyjski	WSPR: 350 WSFPR: 25–26	завариить кашу завариить кашу наделать/натворить дел
Słowacki	SPS: 29	narobit' nepríjemnosti navarit' si kaše
Szwedzki	SPSz: 25	trassla/röra till ngt
Włoski	WSPN: 35	combinare pasticci/guai

językach frazeologizmy oparte są na innej metaforze, w innych zaś odpowiedniki nie mają charakteru figuratywnego.

Podsumowując, należy podkreślić, że zwrot *nawarzyć bigosu* ma w swoim składzie komponent o silnym osadzeniu kulturowym. Przekazuje on znaczenie 'być przyczyną kłopotów, zamieszania', a więc sens o charakterze uniwersalnym. Do jego frazeologicznej realizacji język polski wykorzystał komponent *bigos*, przy czym schemat NAWARZYĆ

+ NAZWA POTRAWY wyraża to znaczenie również w innych językach, w których dochodzi do substytucji komponentu rzeczownikowego. Można więc stwierdzić, że na poziomie systemowym komponent kulturowy nie wpływa znacznie na ekwiwalencję międzyjęzykową.

Przykładowo, chorwacki związek *načiniti kašu (poparu)* od *koga*, od čega używany jest w znaczeniu ‘zniszczyć coś’, a sam leksem *kaša* (pol. *kasza*) w znaczeniu przenośnym opisuje przeszkodę, problem, bałagan. Zbliżone znaczenie ma inna nazwa, *popara*, oznaczająca ciepłe danie przygotowane ze starego chleba z dużo tłuszczu. Podobne znaczenie, tj. ‘problem, bałagan’, ma również wyrażenie frazeologiczne *bosanski lonac*. W kontekście kulinarnym oznacza ono ‘danie orientalne, składające się z kilku rodzajów mięsa (bez wieprzowiny), gotowane z dużą ilością warzyw w garnku glinianym lub ziemianym’¹³.

MIĘDZYJĘZYKOWA EKWIWALENCJA ZWIĄZKU FRAZEOLOGICZNEGO Z KOMPONENTEM ONIMICZNYM ZDETERMINOWANYM KULTUROWO

Wśród stałych połączeń wielowyrazowych można wyodrębnić grupę jednostek z komponentami onimicznymi. Jak już wcześniej wspomniano, znaczna część zasobu nazw własnych to jednostki ważne w badaniach językowo-kulturowych. Wiele nazw własnych wchodzących w skład frazeologizmów to nomina propria o charakterze ponadnarodowym, pochodzące ze wspólnego dziedzictwa kulturowego, na przykład imiona postaci biblijnych (np. *Judasz, Kain*) czy bohaterów mitologii greckiej (np. *Achilles, Penelopa*).

Znaczna jest również liczba nazw o zasięgu narodowym – we frazeologii znajdujemy antroponimy, na przykład nazwiska osób znanych w danym etnikum, zarówno postaci autentycznych, jak i fikcyjnych (por. Zaręba 1996a), toponimy (por. Zaręba 1996b), chrematonimy i inne składniki nieapelatywne (por. Szerszunowicz 2011c). Mniej licznie we frazeologii reprezentowane są nazwy o zasięgu lokalnym. Jako przykład można podać szereg jednostek realizujących schematy POJECHAĆ DO + NAZWA MIEJSCOWA / UCIEC Z + NAZWA MIEJSCOWA, mające odpowiednio znaczenia figuratywne ‘zwariować’ i ‘być wariatem’

¹³ Jak już wcześniej wspomniano, omawiane wyrażenie jest również używane w znaczeniu przenośnym: ‘specyficzne okoliczności polityczne w Bośni’.

(Szerszunowicz 2007b: 256). Komponent onimiczny to nazwa miasta lub dzielnicy, w których znajduje się szpital psychiatryczny, który jest zmienną zależną od regionu: *pojechać do Choroszczy/Węgorzewa/Kobierzy-na/Tworek/Branic/Prószkowa* (Chlebda 2007: 256). W języku chorwackim obecne są jednostki *završiti u Vrapču* (dosł. skończyć w Vrapče) ‘zwarować’ oraz *pobjeći iz Vrapča* (dosł. uciec z Vrapča) (Vidović Bolt, Szerszunowicz 2008).

W języku tym często występują realizacje modelu OTIĆI NA + NA-ZWA CMENTARZA: *otići na Mirogoj/Lovrinac/Boninovo* (dosł. pójść na Mirogoj/Lovrinac/Boninovo) ‘umrzeć’. Leksem *Mirogoj* określa zagrzebską dzielnicę, w której jest największy chorwacki cmentarz, uznawany za jeden z napiętniejszych w Europie, zaprojektowany przez Hermana Bollé. Lovrinac to cmentarz w Splicie, a Boninovo – w Dubrovniku.

W podobnym modelem występuje również nazwa miasta lub dzielnicy, w której jest więzienie: ZAVRŠITI U + NAZWA: *završiti u Lepoglavi, završiti u Remetincu* ‘zostać zamkniętym w więzieniu’. Lepoglava to miasto położone w Chorwackim Zagórzcu, w którym przebywało wielu chorwackich działaczy politycznych takich, jak na przykład Josip Broz Tito i pierwszy chorwacki prezydent Franjo Tuđman, Dražen Budiša i inni, a Remetinec to dzielnica zagrzebska, w której jest więzienie, bardzo znane ze względu na aresztowania polityków w XXI wieku.

We frazeologii polskiej przykładem silnie osadzonej kulturowo jednostki z komponentem onimicznym jest wyrażenie *gest Kozakiewicza*, definiowane w *Wielkim słowniku frazeologicznym języka polskiego* w następujący sposób: ‘umieszczenie jednego przedramienia w zgięciu łokciowym drugiego na znak pogardy, tak jak to na olimpiadzie w Moskwie zrobił Władysław Kozakiewicz, skoczek o tyczce’ (WSFJP: 325).

Taki właśnie gest pokazał polski sportowiec na igrzyskach w 1980 roku, kiedy tłum widzów wyrażał głośno swoją dezaprobatę. Zdecydowana większość Polaków zna pochodzenie tego idiomu (Szerszunowicz 2010: 319) – starsze pokolenia pamiętają zachowanie tyczkarza podczas Igrzysk Olimpijskich, młodsze – znają je z opowiadań. Należy podkreślić, że dla ludzi pamiętających ów gest, ma on znaczenie szczególne, ponieważ wiąże się z doświadczeniem kulturowym o charakterze emocjonalnym, jednoczącym społeczeństwo (por. Rejter 2008: 13). Ponadto Kozakiewicz wykonujący gest pojawił się w reklamie leku emitowanej w 2006 roku.

Sam gest znany jest w innych kulturach, używany jest między innymi w Brazylii, Francji, Hiszpanii czy Portugalii, przy czym w niektórych z nich można wskazać drobne różnice dotyczące samego gestu i jego znaczenia (Szerszunowicz 2010: 321). Frazeologizm nie jest bezekwiwalenty, bowiem w niektórych językach wykształciły się idiomy motywowane omawianym gestem. Przykładowo, w języku angielskim występuje połączenie *Harvey Smith*, w chorwackim oraz bośniackim i serbskim zaś – *bosanski grb*¹⁴. Należy dodać, że związek *bosanski grb* motywowany jest wyobrażeniem średniowiecznego bośniackiego herbu, w którym przedstawiona jest wykonująca ten sam gest ręka z mieczem. Tak więc konotacje przywoływane przez jednostkę *gest Kozakiewicza* sprawiają, że w perspektywie międzyjęzykowej ma ona charakter lakunarny w sferze konotacyjnej.

W perspektywie kontrastywnej analizie warto poddać również związki z etnonimami i komponentami odetnonimicznymi, zwłaszcza połączenia autoetnonimiczne (Vidović Bolt 2007c: 211), czyli stałe kombinacje wyrazowe z elementami nazywającymi przedstawicieli danej narodowości i ich derywatami, na przykład *Polak, polski / Hrvat 'Chorwat', hrvatski 'chorwacki'* itp. Można założyć, że jednostki, które je zawierają, będą potencjalnie lakunarne (por. Szerszunowicz 2013).

W języku polskim przykładem połączeń wyrazowych, które mają w swoim składzie komponent *Polak*, są między innymi następujące związki: *Polak potrafi, (po)rozmawiać jak Polak z Polakiem / dogadać się jak Polak z Polakiem*. O ile w pierwszym przypadku jednostka ma rzeczywiście charakter lakunarny, o tyle w drugim – przynajmniej w niektórych kontekstach może zostać zastąpiony paralelizmem frazeologicznych wyrażającym znaczenie 'porozmawiać szczerze o trudnych sprawach, aby porozumieć się dla wspólnego dobra' (SP: 117). Zestawienie tych dwóch przykładów pokazuje, jak różna jest ich ekwiwalencja międzyjęzykowa¹⁵.

¹⁴ Przykład – *Krstanović je pak bio frustriran pa je reagirao i pokazao im "bosanski grb"*. <http://www.24sata.hr/nogomet/krstanovicev-bosanski-grb-armadi-kek-ga-izbacio-iz-ekipe-354032>, 17.2.2014.

¹⁵ Warto dodać, że w perspektywie kontrastywnej mogą zachodzić złożone relacje. Przykładowo, polska jednostka *Mądry Polak po szkodzie* ma odpowiedniki bez składnika onimicznego w innych językach, co nadaje im charakter uniwersalny (np. niem. *Nach Schaden wird man klug*).

WNIOSKI

Na frazeologię danego języka naturalnego mają wpływ rozmaite czynniki pozajęzykowe. Liczne komponenty stałych połączeń wyrazowych to jednostki o silnym osadzeniu kulturowym, często właściwe jedynie dla etnikum, w którym są używane, co oznacza, że w perspektywie kontrastywnej wiele z nich to jednostki bezekwiwalentne. Jako że badanie miało charakter wstępny, przedstawione poniżej wnioski dotyczą przebadanego materiału, i będą w przyszłości weryfikowane w oparciu o analizy większej liczby jednostek.

Przykłady wybranych frazeologizmów pokazują, że lakunarność komponentu związku, zarówno apelatywnego, jak i onimicznego, jedynie w niektórych przypadkach wiąże się z ekwiwalencją zerową frazeologizmu. Związki mające w swoim składzie komponent właściwy kulturze wyjściowej mogą mieć ekwiwalenty częściowe, paralelne lub zerowe na poziomie systemowym.

W ujęciu kontrastywnym semantyka związku decyduje o tym, czy można ustalić jego ekwiwalent systemowy. Należy jednak podkreślić, że obecność w związku komponentów o charakterze lakunarnym może – przy czym wcale nie musi – skutkować międzyjęzykową asymetrią w planie konotacji. Z punktu widzenia ekwiwalencji przekładowej omawiane składniki związków traktować należy jako sygnały potencjalnej lakunarności, która może ograniczać się do sfery asocjacyjnej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że silne osadzenie kulturowe komponentu, ani apelatywnego, ani onimicznego, nie determinuje zerowej ekwiwalencji związku frazeologicznego, w którym on występuje. Należy jednak podkreślić, że w niektórych przypadkach status omawianych komponentów ma znaczenie w relacjach międzyjęzykowych, ponieważ składniki te mogą być nośnikami złożonych konotacji.

BIBLIOGRAFIA

SŁOWNIKI

- F & D – Ayto J., 2002, *An A-Z of Food & Drink*, Oxford.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, 2003, red. S. Dubisz, t. 1–4, Warszawa.
- USPW – *Uniwersalny słownik polsko-włoski*, 2008, oprac. M. K. Podracka, Warszawa.
- PHS – *Poljsko-hrvatski rječnik*, 2002, red. M. Moguš, N. Pintarić, Zagreb.

- PČS – Oliva K. i in., 1994–1995, *Polsko-český slovník*, t. 1–2, Praha.
- SP – Bańko M., 2004, *Słownik porównań*, Warszawa.
- SPP – Śliwiński A., Tyszkiewicz-Śliwińska L., 1997, *Słownik polsko-portugalski. Dicionário polonês-português*, Warszawa.
- SPS – Stano M., Buffa F., 1988, *Słownik polsko-słowacki słowacko-polski*, Bratislava–Warszawa.
- SPSz – Kubitsky J., 1995, *Słownik polsko-szwedzki*, Warszawa.
- WSPA – *Wielki słownik polsko-angielski OXFORD – PWN*, 2004, red. J. Lindel-Usiekniewicz, Warszawa.
- WSPF – Pieńkos E., Pieńkos J., Zaręba L., Dobrzyński J., 1995, *Wielki słownik polsko-francuski. Grand dictionnaire polonias-français*, t. 1, Warszawa.
- WSPH – Perlin O., *Wielki słownik polsko-hiszpański z suplementem. Gran diccionario polaco-español con suplemento*, t. 1–2, Warszawa.
- WSPN – *Wielki słownik polsko-niemiecki. Groß Wörterbuch Polnisch-Deutsch*, 2008, red. nauk. J. Wiktorowicz, A. Frączak, Warszawa.
- WSPR – Wawrzyńczyk J., Kuratczyk M., Małek E., Bartwicka H., 2005, *Wielki słownik polsko-rosyjski*, Warszawa.
- WSFJP – Müldner-Nieckowski P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.

LITERATURA

- Anić V., 2004, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Anusiewicz J., 1994, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław.
- Barčot B. 2014, *Насколько же на самом деле фальшивы крокодиловы слезы? Лингвокультурологический подход к анализу хорватских фразеологизмов krokodilske suze u liti (roniti) krokodilske suze*, [w:] *Die slawische Phraseographie und Parömiographie. Славянская фразеография и паремнография*, Hg. H. Walter, V. M. Mokienko, Greifswald – Sankt Petersburg, s. 186–195.
- Burkhanov I., 1998, *Lexicography. A Dictionary of Basic Terms*, Rzeszów.
- Chlebda W., 2000, *Ile jest Mławy w Mławie? Pochodne nazw własnych w językowym obrazie świata Polaków*, [w:] *Język a Kultura*. T. 13: *Językowy obraz świata i kultura*, red. A. Dąbrowska, J. Anusiewicz, Wrocław, 247–259.
- Dagut M., 1981, *Semantic Voids as a Problem in the Translation Process*, „Poetics Today” 2 (4), *Translation Theory and Intercultural Relations*, 61–71.
- Dobrovol’skij D., 2011, *Cross-linguistic equivalence of idioms: does it really exist?*, [w:] *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds A. Pamies, D. Dobrovol’skij, Baltmannsweiler, 7–24.
- Fernando Ch., 1996, *Idioms and Idiomaticity*, Oxford.
- Fink Ž., 1994, *Adjektivni frazeologizmi u ruskom i hrvatskom jeziku*, Praca doktorska napisana pod kierunkiem Anticy Menac, Filozofski fakultet, Uniwersytet Zagrzebski, Zagreb.

- Gajda S., 2004, *Narodowokulturowy składnik znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym*, [w:] *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice, s. 21–28.
- Huszczka R., 2006, *Honoryfikatywność. Gramatyka, pragmatyka, typologia*, Warszawa.
- Kodrić A., Vidović Bolt I., 2009, *Odkrywanie ukrytego w chorwackich i polskich frazeologizmach narodowych*, [w:] *Świat ukryty w słowach, czyli o znaczeniu gramatycznym, leksykalnym i etymologicznym*, red. I. Generowicz, E. Kaczmarska, I. M. Doliński, Warszawa, s. 221–220.
- Koncewicz-Dziduch E., 2014, *Ptaki w frazeologii polskiej i chorwackiej*, [w:] *Životinje u frazeološkom ruhu*, red. I. Vidović Bolt, Zagreb [http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Koncewicz_Dziduch%20za%20WEB%20\(1\).pdf](http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Koncewicz_Dziduch%20za%20WEB%20(1).pdf). Dostęp: 20.8.2014.
- Krzyżanowska A., 2005, *Różne języki – różne uczucia (o polskiej tęsknocie i francuskiej nostalgii)*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia III. Kraków, 4–7 marca 2004. Tom 3: Język polski i języki obce – kontakty, kultura, dydaktyka*, red. M. Dąbrowska, Kraków, s. 41–48.
- Lewicki A. M., 1987, *Problemy opracowania słownika frazeologicznego*, [w:] A. M. Lewicki, A. Pajdzińska, B. Rejakowa, *Z zagadnień frazeologii*, Warszawa, s. 5–38.
- Lisowski T., 2007, *Determinizm kulturowy a leksyka. Pięć powinności konfucjańskich a koreańskie nazwy stopni pokrewieństwa*, [w:] *Z zagadnień leksykologii i leksykografii języków słowiańskich*, red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńska, Toruń, s. 401–413.
- Maćkiewicz J., 1988, *Świat widziany poprzez język*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 30, s. 131–150.
- Milewski T., 2006, *Językoznawstwo*, Warszawa.
- Oleśkiewicz A., 2007, *Europa Języków. Związki frazeologiczne o proveniencji bibijnej i antycznej w Europejskiej wspólnocie słownikowej*, Kraków.
- Pamies A., 2008, *Comparaison inter-linguistique et comparaison interculturelle*, [w:] *Traduction, proverbes & Traductologie*, Paris, s. 143–156.
- Pamies-Bertràn A., 2011, *Zoo-Symbolism and Metaphoric Competence*, [w:] *Research on Phraseology in Europe and Asia: Focal Issues of Phraseological Studies*, „Intercontinental Dialogue on Phraseology” Vol. 1, eds J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, K. Yagi, T. Kanzaki, Białystok, s. 291–314.
- Piirainen E., 2008, *Figurative phraseology and culture*, [w:] *Phraseology. An interdisciplinary perspective*, eds S. Granger, F. Meunier, Amsterdam/Philadelphia, s. 207–228.
- Pinnavaia L., 2010, *Sugar and Spice... Exploring Food and Drink Idioms in English*, Monza.
- Rejter A., 2008, *Relacja język a emocje w perspektywie interkulturalnej*, „Poradnik Językowy” 3, s. 12–23.
- Szerszunowicz J., 2004, *Paralelizmy frazeologiczne w analizie komparatywnej*, „Białostockie Archiwum Językowe” 4, s. 207–220.

- Szerszunowicz J., 2007a, *Imię Piotr jako komponent związków frazeologicznych w perspektywie konfrontatywnej (na materiale wybranych języków europejskich)*, [w:] „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 7, s. 185–194.
- Szerszunowicz J., 2007b, *Metafory onomastyczne w konstrukcjach z pogranicza frazeologii i składni jako problem translatoryczny*, [w:] *Kultura, literatura i sztuka w edukacji językowej w świetle badań empirycznych*, red. J. Kida, Rzeszów, s. 253–259.
- Szerszunowicz J., 2010, *On cultural connotations of idioms expressing language users' collective memory in a comparative perspective. A case study: gest Kozakiewicza*, [w:] *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*, eds J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen, s. 317–324.
- Szerszunowicz J., 2011a, *Linguo-Cultural Analyses of European Phraseological Units in a Contrastive Perspective*, [w:] *Phraseology, Corpus Linguistics and Lexicography. Papers from Phraseology 2009 in Japan*, eds K. Yagi, T. Kanzaki, A. Inoue, Nishinomiya, s. 115–132.
- Szerszunowicz J., 2011b, *Obraz człowieka w polskich, angielskich i włoskich leksykalnych i frazeologicznych jednostkach faunicznych*, Białystok.
- Szerszunowicz J., 2011c, *On selected source domains of onomastic phraseology in a cross-linguistic perspective*, [w:] *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds A. Pamies, D. Dobrovol'skij, Baltmannsweiler, s. 81–90.
- Szerszunowicz J., 2013, *Potencjalna lakunarność jednostek leksykalnych i frazeologicznych w badaniach kontrastywnych (na przykładzie wyrazów i idiomów z komponentem kiwi w nowozelandzkiej odmianie języka angielskiego oraz w polszczyźnie)*, „Białostockie Archiwum Językowe” 13, s. 347–362.
- Taylor Ch., 1998, *Language to Language. A practical and theoretical guide for Italian/English translator*, Cambridge.
- Teliya V., Bragina N., Oparina E., Sandomirskaya I., 2001, *Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the Representation of a Collective Memory*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis, and Application*, ed. A. P. Cowie, Oxford, s. 55–75.
- Vidović Bolt I., 2007a, *Metaforika zoonima u hrvatskoj frazeologiji*, [w:] *Kulturni bestijarij*, ur. S. Marjanić, A. Z. Kiš, Zagreb, s. 403–424.
- Vidović Bolt I., 2007b, *Frazeologia w chorwacko-polskich leksykograficznych badaniach kontrastywnych. Przykład opracowania nowego chorwacko-polskiego słownika frazeologicznego na wybranym materiale*, [w:] *Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. III Kongres Polonistyki Zagranicznej. Poznań, 8–11 czerwca 2006*, red. M., Czermińska, K. Meller, P. Fliciński, Poznań, s. 825–836.
- Vidović Bolt I., 2007c, *Hrvatski i poljski etnonimski frazemi poredbene strukture*, [w:] *Slavenska frazeologija i pragmatika*, ur. Ž. Fink Arsovski, A. Hrnjak, Zagreb, s. 209–214.
- Vidović Bolt I., Szerszunowicz J., 2008, *On the Croatian Toponymic Phraseological Units and Their Polish Equivalents*, [w:] *Edukacja dla przyszłości*, red. J. F. Nowosowicz, J. Gorbacz, t. V, Białystok, s. 135–146.

- Vidović Bolt I. 2009. Biti ili ne biti kao vegeta? *O jednoj novoj ustaljenoj svezi riječi u hrvatskom jeziku*. <http://www.suedslavistik-online.de/01/vidovic-bolt.pdf>. Dostęp: 21.8.2014.
- Vidović Bolt I., 2011, *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji* I. Zagreb.
- Vidović Bolt I., 2014, *Jednostki frazeologiczne w ujęciu leksykograficznym i przekładowym*, [w:] *Słowo. Tekst. Czas. XII. Frazeologia w idiolektach i systemach języków słowiańskich*, t. 1, red. M. Aleksijenko, H. Biłowus, M. Hordy, W. Mokijenko, H. Walter, Szczecin – Greifswald, s. 342–350.
- Zaręba L., 1996a, *Frazeologia antropimiczna związana z kulturą i tradycją narodową (polsko-francuskie i francusko-polskie studium porównawcze)*, „Poradnik Językowy” 1, s. 30–42.
- Zaręba L., 1996b, *Frazeologia toponomastyczna związana z kulturą i tradycją narodową (polsko-francuskie i francusko-polskie studium porównawcze)*, „Poradnik Językowy” 2, s. 40–49.

ŹRÓDŁA

- <http://blog.meteo-info.hr/meteorologija/vjetrovi-u-hrvatskoj/>. Dostęp: 1.9.2014.
- http://www.academia.edu/250727/Medo_Pucic_Franjo_Racki_Ivan_Bojnicic_i_Vatroslav_Jagic_Kraci_prilozi_juznoslavenskoj_heraldici_1880.. Dostęp: 1.9.2014.

A CULTURALLY DETERMINED CONSTITUENT OF A PHRASEOLOGICAL UNIT AND ITS CROSS-LINGUISTIC EQUIVALENCE

Summary

The aim of the paper is to discuss culturally determined lexical constituents of phraseological units with reference to cross-linguistic equivalents. The focal issue is to analyse the relation between the special nature of the components at issue and their target language counterparts. The notion of culturally determined lexis, i.e. culture-bound words, is explained and exemplified with lexical items from various European languages. Special attention is paid to culture-bound appellative nouns and proper nouns. The presentation of the typology of cross-linguistic equivalents is followed by case studies, i.e. the analyses of selected phraseological units and their cross-linguistic equivalents. The source language expressions chosen for the analyses are the ones which contain either non-equivalent lexical items or words which have lexical equivalents, but ones of different status, connotations etc. in the target language. The case studies show that cultural determinism of the constituents of given phraseological units does not necessarily result in their zero equivalence. However, a multiaspectual analysis proves that the culture-bound character of the unit creates asymmetry on the connotative plane.

Key words: equivalent, phraseological unit, constituent, connotation, culture